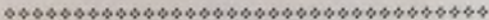

ІСТОРІЯ В ШКОЛІ

1998

№ 1

Січень

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ
ЖУРНАЛ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ**

ІСТОРІЯ В ШКОЛІ

№ 1'98

Січень

Науково-методичний журнал

Індекс видання 74654

Виходить щомісяця

Свідчення про державну реєстрацію

Серія КВ №1376

Засновник і видавець:

Видавництво «Етносфера»

252035, Київ 35

а/с 59

(044) 276-88-29

Виданню часопису сприяють:

Творча спілка вчителів України,

Міжетнічна педагогічна

асоціація України,

Інститут педагогіки АПН України,

Національний педагогічний університет

ім. М. Драгоманова

Інститут історії НАН України

Київський міжрегіональний Інститут

удосконалення вчителів

Редакційна колегія:

Володимир Абаїмов

Роман Арицишевський (Луцьк)

Юрій Войцеховський (шеф-редактор)

Дмитрій Зленко (Мюнхен)

Людмила Калініна (Луганськ)

Борис Кобзар

Омелян Коваль (Брюссель)

Феліке Левітає

Микола Листини (Львів)

Петро Панченко

Павло Полянський

Владислав Анджей Серчик (Варшава)

Анатолій Слосаренко

Володимир Сотніченко

Федір Турченко (Запоріжжя)

Рафаель Шамелашвілі

Галина Шинько (Дніпропетровськ)

© «Історія в школі»

Зміст

Університет знань

✓ **Анатолій Булда.** Професійна підготовка вчителів історії у період національно-визвольних змагань (1917—1920 рр.)

2

Педагогічний колегіум

✓ **Тотяна Чубукова.** Сугестія і сугестопедія у навчальному процесі

8

✓ **Олена Кравченко.** Соціологічні знання як фактор соціальної адаптації школярів

11

Творча майстерня

✓ **Володимир Комаров.** Економічна освіта школярів на уроках історії України (7-8 кл.)

14

Біла класної дошки

✓ **Володимир Сотніченко.** Тема «Післявоєнна відбудова і розвиток України в 1945 — середині 50-х рр.» (11 кл.) у контексті педагогічного експерименту

19

✓ **Людмила Ланчуковська.** Історія України: завдання, запитання, тести та дидактичні матеріали. Розділ: «Стародавня історія України»

27

Шкільна каплиця

✓ **Микола Александра, Валентина Крижанівська, Тетяна Ладиченко.** Розвиток гуманістичних ідей в релігіях:

буддизмі, індуїзмі та джайнізмі

30

Народознавчі студії

✓ **Галина Серова.** Етнографічні поняття в курсі історії України

35

Краєзнавчий музей

✓ **Олександр Пастух.** Таємниця Китай-міста

38

Хроніка

✓ **Оксана Червко.** «Круглий стіл» з проблем викладання історії у школі

42

Редакційна рада зберігає за собою право на редагування та скорочення рукописів, не втручаючись у їхній основний зміст. Думка авторів не завжди співпадає з редакційним кредо.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (7-8 кл.)

Сучасний етап розвитку України, який характеризується величезними за масштабами ринковими перетвореннями, висуває неабиякі вимоги до економічної освіти всіх громадян. Її основа має закладатися ще в шкільні роки. Широкі можливості у формуванні економічних знань школярів відкриває систематичний курс історії України. Його вивчення надає змогу зосередитись на так званих наскрізних проблемах економічної освіти. Крім того, треба врахувати, що справжні знання формуються лише тоді, коли вони набуваються у процесі активної самостійної пізнавальної діяльності. У запропонованій статті автор намагається висвітлити лише деякі аспекти накопиченого вчителями Криворіжжя досвіду формування економічних знань учнів середнього шкільного віку.

Економічна освіта учнів розпочинається вже на перших уроках історії України (7 кл.). Так, зокрема, на уроці присвяченому українським землям напередодні утворення Київської держави, семикласникам можна запропонувати таке творче завдання.

1. У «Повісті временних літ» викладено дві легенди про заснування Києва.

А) жили собі три брати: Кий, Щек та Хорив. Була в них сестра Либідь. Побудували брати місто. В ім'я старшого назвали його Києвом. Біля міста ріс великий ліс, де полкували брати на звірів.

Б) Вважають, що Кий був перевізником. В ті далекі часи біля Києва існував перевіз з однієї сторони Дніпра на іншу. Тому на запитання: «Куди ідете?» відповідали: «На перевіз, на Київ».

Літописець пише, що якби Кий насправді був перевізником, то не ходив би війною до Царграду.

Які реальні факти могли лягти в основу як першої, так і другої легенд? Чому в ті далекі часи вони співіснували? Чи було випадковим те місце, де виник Київ?

Це завдання використовується під час вис-

вітлення питання про заснування та розвиток Києва. Накопичений вчителями досвід свідчить, що учні відчують досить істотні труднощі при спробі встановити факти, які лягли в основу кожної з описаних легенд. Часто семикласники вказують, що Кий був князем, а саме тому він заснував місто, яке слугувало як військова фортеця та використовувалося для зміцнення князівської влади. Але після того, як вчитель привертає увагу школярів на те, що треба хоча б висловити припущення про факти, які були основою другої легенди, виявляється, що відповідних знань у дітей немає, їх відповіді зводяться лише до переказу змісту другої легенди. І це не дивно. Перше із запропонованих запитань спрямоване на встановлення причинно-наслідкових зв'язків історичних подій та явищ, друге — на виявлення певних закономірностей суспільного розвитку, а третє вимагає пошуку тенденцій розвитку певного суспільного явища. Після того, як учні відчують досить істотні пізнавальні складнощі, вчитель пропонує своєрідну підказку, яка теж має форму пізнавальної задачі.

2. У Київській Русі існували три найважли-

віщих торговельних шляхи: грецький (із варяг в греки), який зв'язував країни Північної Європи, Русь та Візантію; солоний, який йшов із Галичини до Подніпров'я, та залізний, який прямував із Подніпров'я до Азовського моря і далі на Кавказ. Де ці шляхи пересікалися? Які товари могли везти купці по кожному з них? Чому центром Давньоруської держави отав саме Київ, а не яке-небудь інше місто?

У процесі розв'язання цього завдання учні звертають увагу на те, що всі перераховані торговельні шляхи пересікалися саме у Середньому Подніпров'ї. Після цього вчитель пропонує школярам повернутися до завдання 1 та висловити припущення про ті історичні факти, які слугували підґрунтям другої легенди про виникнення Києва. Таким чином, як наголошує вчитель, Київ виник не тільки як політичний, але й як економічний центр майбутньої держави. Цьому сприяла та обставина, що найважливіші торговельні шляхи Київської Русі перетиналися саме у Середньому Подніпров'ї. При цьому, як свідчить досвід, дехто з учнів згадує, що аналогічні причини привели до виникнення міст і у країнах Західної Європи. Якщо ж цей факт учні не пригадають, то вчителю слід звернутися до них із додатковим запитанням: «Пригадайте причини виникнення міст у Західній Європі. Що спільного було між цими процесами у Київській Русі та європейських країнах?» Це дозволяє не тільки встановити зв'язки між вітчизняною та всесвітньою історією, а й підтвердити на конкретному історичному матеріалі, що вже в ті далекі часи існували і діяли закономірності всесвітньо-історичного розвитку. А це, в свою чергу, дозволяє поступово формувати у школярів усвідомлення того, що Україна з давніх-давен розвивалася як невід'ємна частина світового співтовариства.

Таким чином, використання запропонованої системи пізнавальних завдань дозволяє вчителю вже з самого початку вивчення вітчизняної історії закладати міцний підмурок економічної освіти школярів. Зокрема, учні усвідомлюють те, що основою будь-яких політичних процесів є розвиток економіки.

Подальший розвиток цих ідей відбувається на уроці, присвяченому Володимирі Великому. Підводячи підсумки уроку, вчитель з метою закріплення щойно вивченого матеріалу пропонує школярам таке пізнавальне завдання.

3. У VIII-X ст. у Київській Русі для торговельних операцій використовувалися іноземні монети (арабські, візантійські, західноєвро-

пейські). Але в період князювання Володимира Великого почалося карбування власних грошей. Чим пояснити відсутність власних грошей у Київській Русі VIII-X ст.? Чому в часи Володимира Великого у них виникла гостра потреба? Яку роль відігравали гроші у тогочасному суспільстві?

Запропоноване учням завдання сконструйоване таким чином, що дозволяє розпочати роботу по формуванню усвідомлення учнями ролі грошей у житті суспільства. При цьому слід мати на увазі, що ця проблема розкривається у процесі поступового ускладнення розумової діяльності восьмикласників. Завдання містить три запитання. Перше з них дозволяє розкрити причинно-наслідкові зв'язки між рівнем розвитку господарства та необхідністю використання грошей. Друге запитання доводить ці зв'язки до рівня історичних закономірностей. А третє — дозволяє вчителю у процесі співбесіди з учнями формувати таке складне поняття як «товарно-грошові відносини». Продемонструємо це на прикладі конкретних учнівських відповідей. Автору цих рядків доводилося неодноразово спостерігати за ходом учнівської думки під час розв'язання такого завдання. Спочатку школярі висловлюють найрізноманітніші припущення, які, як правило, досить далекі від істини. Тому учнівську думку необхідно раз у раз спрямовувати за допомогою додаткових запитань. Відповідаючи на перше з них, семикласники говорять, що до Володимира Великого у Київській Русі не вміли карбувати гроші. Тому і власних грошей не було. Тоді вчитель каже, що люди завжди навчаються лише тому, в чому відчувають потребу. Після такої репліки вчителя дехто з учнів каже, що до князя Володимира власних грошей не карбували, тому що в них не було потреби. Спираючись на цю думку, вчитель пропонує школярам пояснити, чому ж у VIII-X ст. потреби у власних грошах не було. Ось тут учні згадують про існування натурального господарства, у якому все необхідне для життя вироблялося у самому господарстві і у ньому ж споживалося. Така відповідь дозволяє зробити логічний перехід до опрацювання другого питання.

Учні кажуть, що рівень розвитку торгівлі у Київській Русі в часи Володимира Великого виявився настільки високим, що подальше функціонування торговельних зв'язків без використання власних грошей було би неможливим. Вчитель запитує школярів про причини, які привели до значного підвищення рівня

Ярмарок. Малюнок Т. Трутовського.

попитом та пропозицією стосовно того чи іншого товару». В цей спосіб закладаються основи усвідомлення в старших класах такого визначення цін, як грошової форми вартості товару. Крім того, такий підхід сприяв більш ефективному засвоєнню старшокласниками закону вартості як основного закону ринкової економіки. Суть же цього закону полягає в тому, що ціни, як грошова форма вартості товару, повинні коливатися навколо його економічного змісту, яким є вартість самого товару.

Істотному поглибленню набутих економічних знань сприятиме така низка пізнавальних завдань.

5. У XIII-першій половині XIV ст. ринки та базари збиралися у великих містах України лише один раз на тиждень. У XV ст. вони почали працювати 2-3 рази на тиждень, а пізніше роздрібна торгівля здійснювалася кожен день. Які висновки можна зробити на підставі цих фактів?

6. Чому у XIV ст. ринки та базари працювали лише у великих містах та деяких містечках, а у XV-XVI ст. — почали працювати і у великих селах?

7. У XIV-XVI ст. в Україні існували два торговельні центри — Київ та Львів. На контурній карті позначте торговельні зв'язки кожного з них. Чим пояснити існування цих двох торговельних центрів? З якими землями вони були пов'язані? Якими товарами вони могли торгувати як на внутрішньому ринку України, так і з закордонними державами?

8. Вчені вважають, що у XVII ст. в Україні почав інтенсивно формуватися всеукраїнський ринок. Він характеризувався посиленням економічних зв'язків між різними частинами Ук-

раїни та поглибленням спеціалізації окремих районів на виробництві тих чи інших тварів. Поступово всі регіони України опинилися втягнутими в загальні економічні зв'язки. Як цей процес вплинув на розвиток господарства України? На виробництві яких товарів могли спеціалізуватися окремі регіони України, такі, як Лівобережжя, Слобожанщина, Правобережжя та ін. Після того, як ви відповісте на всі запропоновані вам запитання, спробуйте самостійно зробити визначення такого складного поняття, як «всеукраїнський ринок».

Щойно наведену систему творчих пізнавальних завдань доцільно використовувати у восьмому класі на уроці, присвяченому господарському життю і політичному устрою Гетьманщини у другій половині XVII ст. Найбільш ефективною вона виявляється під час вивчення розвитку ремесел, промислів та торгівлі. Його засвоєння вимагає від восьмикласників досить високого рівня абстрактного мислення. Однак, дуже часто школярі уявляють собі ринок як величезний ярмарок, куди з'їжджаються покупці та продавці з усієї України. В даному випадку поняття «ринок» засвоюється на суто емпіричному рівні, тобто на рівні повсякденного життєвого досвіду або чуттєвого сприйняття. Науковий же рівень опрацювання такого поняття передбачає поєднання цього уявлення і перехід на зовсім інший рівень мислення. Саме цьому і підпорядкована наведена вище система пізнавальних завдань.

Печатка із зображенням купця. Стрий. XVII ст.

Ярмарок на Подолі у Києві.

Розв'язуючи перше з них, восьмикласники відзначають, що рівень розвитку торгівлі в Україні у XIII — першій половині XIV ст. був порівняно невисоким. Про це свідчить те, що ринки та базари працювали тільки у великих містах і тільки один раз на тиждень. А у XV ст. вони почали працювати вже два-три дні на тиждень. А це значить, що торгівельні зв'язки істотно поглибилися. У XVI ст. торгівельні зв'язки стали настільки міцними, що ринки й базари працювали навіть у великих селах. Саме тут вчителю доцільно поставити учням додаткове запитання про причини поступового поглиблення торгівельних зв'язків в Україні протягом XIV-XVI ст. Після нетривалої дискусії восьмикласники доходять висновку, що таких причин дві. По-перше, внаслідок покращення знання праці підвищилася її продуктивність і, як результат, виросла кількість надлишкового продукту, яким можна було торгувати. По-друге, відбувся подальший поділ праці, і це привело до істотного розвитку торгівлі. Закріплен-

ню цих знань сприятиме завдання 7. Але все-таки, незважаючи на такий методичний прийом, значна кількість восьмикласників усвідомлює «риннок» як «ярмарок». В такому разі вчитель пропонує звернутися до завдання 7, а саме до тієї його частини, яка вимагає використання контурної карти для позначення торгівельних зв'язків Києва та Львова у XVI ст. Аналізуючи цю карту, школярі наочно бачать, що всі регіони України були пов'язані між собою тісними економічними зв'язками. І тільки після цього вдається у співбесіді з учнями організувати належне засвоєння поняття «всеукраїнський ринок» як загальні економічні зв'язки між різними частинами держави.

Підводячи підсумки, треба відзначити, що курс вітчизняної історії має виняткові можливості для формування на доступному для дітей середнього шкільного віку рівні системи економічних знань. Така система складається з понять економічної науки: торгівля, торгівельні шляхи, суспільний поділ праці, гроші та їх роль у суспільстві, ціна як грошова форма вартості, товар і, нарешті, ринок як центральний елемент системи економічних знань. Практика свідчить, що без такої копійки і досить складної розумової співпраці вчителя і учнів подальше засвоєння економічних знань вкрай ускладнюється, а інколи стає просто неможливим.

Володимир Комаров,
доцент Криворізького
державного педінституту.

